

Труфкіна М.В.

ПЕДАГОГІЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА КАК ПРЕДПОСЫЛКА УСПЕШНОГО СТАНОВЛЕНИЯ
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ ФИЛОЛОГОВ

В статье раскрывается один из аспектов актуальной проблемы современной системы высшего образования – формирование исследовательской культуры. Проанализированы такие понятия как «базовая культура личности» и «педагогическая культура», которые взаимосвязаны и имеют непосредственное влияние на становление личности педагога-филолога. Кроме того, отмечается зависимость развития и уровня сформированности исследовательской культуры от уровня базовой и педагогической культуры специалиста, что, в свою очередь дало возможность выделить особенности исследовательской культуры будущего филолога. Проведен анализ работ В.Сухомлинского, в которых педагог-гуманист объясняет значения таких феноменов, как «педагогическая культура» и «педагогическое бескультурье».

Ключевые слова: базовая культура личности,, педагогическая культура, исследовательская культура, педагог-филолог.

Trufkina M.V.

PEDAGOGICAL CULTURE AS PRECONDITION OF SUCCESSFUL FORMATION
OF RESEARCH CULTURE OF FUTURE PHILOLOGISTS

The article deals with one of the main aspects of higher education and urgent problem – development of pedagogical culture. The author analyses such basic notions as «basic culture» and «pedagogical culture» that are interconnected and have direct influence on formation of future philologists. Moreover, the article discloses interdependence between development and level of research culture. The article discloses basic works of V. Sukhomlynskiy, where he explains such notions as «pedagogical culture» and «absence of pedagogical culture». He considers that pedagogical culture is an element of basic culture and its development is impossible without forming and formation of scientific, moral knowledge and ethic values, that also form a ground for research culture. In its turn, the absence of pedagogical culture V. Sykhomlynskiy sees in specialist's inability to find appropriate, psychologically grounded ways of solving some problems. Theoretical analysis makes it possible to outline such features of future philologists as: professionalism, strong character of pedagogue-leader, ability to create and to transmit knowledge, ability to foresee possible ways of research work and to forecast results, deep cultural knowledge, scientific competence and others. Thus, research culture must be immanently formed, and in order to achieve forming and formation of research culture, skills, abilities, habits, practical steps can be started before their usage and can last during all life round.

Keywords: basic culture of personality, pedagogical culture, research culture, pedagogue-philologist.

Рецензент: Кузьменко Ю. В.

УДК 39(07)

Циганок О. О.*

ФОРМУВАННЯ ТРАДИЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПОТРЕБ УКРАЇНЦІВ
У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНОЗНАВСТВА

У статті автор розглядає українознавство як цілісну систему знань про народ, його традиційну культуру, знання, побут, характер, етнічну історію. Проаналізовано поняття «культура», «потреби», «культурні потреби» особистості та розглядаються шляхи їх формування у процесі вивчення українознавства. Окреслено завдання освіти у процесі формування культурних потреб та розвитку інтелектуального потенціалу суспільства на засадах українознавства. Увага приділяється духовним і культурним цінностям українців як найважливішим стабілізаційним факторам суспільного життя. Зроблено висновки, що формування традиційної культури потреб українців відбувається під час вивчення дисциплін українознавчого циклу.

Ключові слова: культура, традиційна культура, потреби, культурні потреби, українознавство, формування культури потреб.

* © Циганок О. О.*

Реалії сьогодення свідчать, що для подальшої розбудови української держави важливою передумовою є усвідомлення народом своєї національної ідентичності, на основі якої формується національна свідомість і самосвідомість, національний дух та етнічна ментальність. Знання базових рис нації виконують прогностичну функцію та дають змогу, придивившись глибше до себе, зазирнути в майбутнє, адаптуватися до нього.

Входження України в європейський освітній простір та глобалізаційні процеси, що охопили весь світ, спричинили необхідність відновлення національної системи виховання й освіти. Концепція національного виховання молоді, затверджена в червні 2009 року, визначає головною метою передання молодому поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, його ментальності, своєрідності світогляду і на цій основі – формування особистісних рис громадянина України, які передбачають самосвідомість, розвинену духовність, моральну, художньо-естетичну, правову, фізичну, екологічну культуру, індивідуальні здібності і таланти.

У статті «Школа: проблеми ментальності та національної самосвідомості» Ю. Бондаренко та Є. Пасічник наголошують: «Для кожної нації необхідним є зберегти духовну єдність поколінь, наступність культури. Тільки через систему національного виховання можна забезпечити формування людини-громадянина з високою національною гідністю, національним характером, складом мислення. Національний тип особистості виростає на ідеях національної філософії, народних ідеалах і традиціях, звичаях і обрядах, тобто на культурно-історичному досвіді, здобутках народу багатьох епох, його морально-етичних цінностях» [1, с. 70].

Проблема формування культури, її різних аспектів привертала увагу багатьох дослідників. Б. Ананьєв, Л. Божович, Л. Виготський, В. Вілюнас, С. Рубінштейн, П. Якобсон обґрунтували психологічний аспект культури почуттів. Л. Коваль, Т. Коненко, О. Лук, Г. Шевченко досліджували культуру почуттів і шляхи її формування в дітей різних вікових категорій.

Здійснити це має насамперед учитель-філолог, який на етико-естетичних засадах української класичної літератури зуміє зацікавити юнацтво народною культурою, ознайомити з духовними цінностями, сформувати в них систему українознавчих орієнтирів. Можливим це стає тільки тоді, коли сам учитель буде добре обізнаний в царині українознавства.

Мета статті – з'ясувати шляхи формування традиційної культури потреб українців у процесі вивчення українознавства.

Українознавча освіта – це цілісна система знань про народ, його традиційну культуру, знання, побут, характер, етнічну історію [10]. Вивчення цієї проблеми безпосередньо пов'язане із засвоєнням знань з історії, літератури, філософії, культурології, етнографії тощо.

На початку ХХІ ст. з українознавства (народознавства) як науки, навчальної дисципліни визначено конкретний аспект дослідження, методологію вивчення предметів, явищ та процесів, методичний інструментарій, сформовано наукову традицію і, зрештою, світову практику.

Українознавча підготовка студентів – це процес вироблення в особистості майбутнього учителя-філолога конкретних психологічних засобів засвоєння народознавчих знань, розуміння ролі історичних знань про свою державу, народ, його традиції, звичаї та обряди, вироблення професійних навичок та вмінь у навчальному процесі вищого навчального закладу. Сучасний учитель – це одночасно і викладач, і вихователь, і організатор діяльності дітей, активний учасник спілкування з учнями, їхніми батьками і колегами. Він має постійно підвищувати рівень свого професіоналізму та педагогічної майстерності, вести творчий пошук.

Учитель-філолог-українознавець у щоденній педагогічній роботі має вирішувати такі завдання: сформувати у вихованців бажання навчатися, підготувати їх до життя в

сучасному соціумі, виховати гармонійну особистість, яка має чітко визначений ідеал людини, громадянина, патріота, володіє належною кількістю знань та вмінь, що допоможуть у подальшому житті.

Згідно з дослідженнями співробітників Науково-дослідного інституту українознавства воно передбачає органічні елементи крає-, країно-, народо-, природознавства, але не як суму інформації про ті сфери буття, а саме як елементи цілісної системи знань цілісного феномена, яким є Україна й світове українство, що можуть бути розкриті лише через органічне співвіднесення таких концентрів пізнання, як Україна – етнос, нація; Україна – природа; Україна – мова; Україна – суспільство, держава; Україна – культура (матеріальна й духовна); Україна – в міжнародних відносинах; Україна – доля, ментальність, історичні місія.

Також важливим є поєднання концентрів зі знанням етапів розвитку українознавства, розуміння себе і світу, а також таких філософських і моральних понять, як «життя – смерть», «прекрасне – потворне», «добро – зло», «людяність – жорстокість», «честь – безчестя», «вічне – тимчасове» тощо.

«Тільки цілісне бачення історичного процесу в минулому, сучасному і майбутньому дасть змогу вирватися із полону часу, соціально-політичних, галузевих, регіональних і т.п. обмежень, суб'єктивного впливу сучасників, піднятися над усім цим, сприятиме адекватному самопізнанню, самовдосконаленню. Феномен українознавства виявляється саме у створенні в свідомості своєрідної матриці співвідношення деталей і цілого» [11, с. 118].

Концентр «Україна – культура» поєднує численні питання, що стосуються теоретико-методологічного і практичного дослідження вітчизняної культури.

Ключове з них стосується самого поняття культура. У «Культурологічному словнику-довіднику» З. Гіптерс культура визначається як «Сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії» [4, с. 173–174]. Відповідно культура поділяється на матеріальну (її становлять матеріальні цінності) та духовну (досягнення суспільства в галузі освіти, науки, мистецтва, літератури, в організації державного і суспільного життя). Ще одне пропонуване визначення: «Визначальний фактор потреб і поведінки людини, яка засвоюється у сім'ї чи через інші суспільні інститути певний набір цінностей, стереотипів сприйняття, поведінки і дій у навколишньому середовищі» [4, с. 173–174].

М. Юрій вважає, що розвиток і функціонування культури – це особливий спосіб життєдіяльності етносу, а отже, кожна культура виражає специфіку життя її творця, його поведінку, особливий спосіб його світосприймання у міфах, легендах, релігійних віруваннях і ціннісних орієнтаціях, що надають зміст існуванню людини [14, с. 241].

Автори навчального посібника «Культурологія: культурогенез» Н. Ніколова, М. Чмихов наголошують, що «вся культура людства є насамперед його давньою культурою» [9, с. 11].

Д. Антонович підкреслював, що культурний розвиток кожного народу відбувався у процесі постійних взаємовідносин різних народів між собою, постійного перехрещування культурних взаємовпливів [13, с. 21].

У педагогічному словнику С. Гончаренка потреба визначається як «стан живого організму, людської особистості, соціальної групи чи суспільства в цілому, що виражає необхідність у чомусь, залежність від об'єктивних умов життєдіяльності і є рушійною силою їхньої активності. Розрізняють біологічні потреби, властиві живим організмам, та соціальні потреби, що мають суспільно-історичний характер і зумовлені розвитком матеріального виробництва. Педагогічне значення потреб впливає з їхньої ролі в розвитку особистості. Тому до бажаного результату веде тільки такий педагогічний вплив, який правильно враховує потреби дитини, підлітка, юнака і спрямований на виховання цих потреб через різноманітні мотиви діяльності дитини» [5, с. 264].

Великий тлумачний словник української мови за редакцією В. Бусела тлумачить

потребу таким чином: «1. Необхідність у кому-, чому-небудь, що вимагає задоволення; потрібність. // Умови, які змушують до чогось, спричиняють щось... // необхідність або бажання робити щось, діяти певним чином. 2. Те, без чого не можна обійтись; вимоги, які необхідно задовольнити. // Умови, необхідні для когось, чогось» [3, с. 1090].

Усвідомлення індивідом своїх потреб у співвідношенні їх із предметами навколишнього світу формують ціннісні орієнтації особистості. Науковці досі не мають єдиної думки щодо системи цінностей. Так, К. Клаксок ототожнює цінності з аспектом мотивацій, А. Маслоу – з потребами, Г. Оллпорт – особистісним смислом, Е. Фромм – з підтримкою здатності людини до життя, М. Рокич – з переконанням, В. Ядов – з соціальними настановами.

У сучасному світі культурні потреби мають формуватися і розвиватися такими темпами, щоб не відставати від динаміки тих внутрішніх процесів, які відбуваються в суспільстві. В основі цього процесу мають бути вікові надбання та ціннісні орієнтації народу. Культурні потреби визначають рівень людського розвитку і можуть служити критеріями як цього суспільства, так і держави.

Культурні потреби формуються для практичного застосування в людській діяльності. Особлива роль, за твердженнями академіка П. Капіци належить освіті: «Завдання, поставлене перед освітою, полягає не тільки в тому, щоб давати людині всебічні знання, необхідні для того, щоб стати повноцінним громадянином, а й розвивати в ній самостійність мислення, необхідну для розвитку творчого сприйняття навколишнього світу» [7, с. 3].

На підставі сучасних досліджень у різних галузях науки можна стверджувати, що на формування етнічної культури, мови, релігії, психічного складу етносу впливають географічне (природне) середовище існування.

І. Мойсеїв у праці «Храм української культури» підкреслює, що життєвий («потрібнісний») світ народу підлягав синергетичному закону локалізації, становив природну передумову культурної цілості, яка витворювала власну смислову суб'єктивність на основі ціннісно-пізнавально-буттєвої центрації духовного життя. Формувався специфічний центр – космо-психо-логос, в якому зосереджувалися найвищі вартості суспільства, у ньому постає самобутність народу «у мовно-мисленневих, ритуальних, світоглядних формах оволодіння дійсністю» [8, с. 187], трансформуючи таким чином світ нації в саморух культури, традицію [8, с. 187]. Тобто для українців пріоритетом завжди було духовне, а не матеріальне.

Сакральна духовність, за П. Кононєнком, систематизується концептами: віра – надія – любов; культурні цінності – ідеями істини, добра, краси, гуманістика визначається ідеалами особистості, долі та духу [12, с. 144].

Духовний стрижень етносу і його культури становить собою сталу систему традицій, яка акумулює етнокультурну інформацію (систему уявлень) поколінь. Цією ж системою регулюється й рівень інформації, необхідний для утворення етносу, і рівень іноетнічних запозичень у певній культурі. Д. Будняк зауважує, що регулювання етнокультурної інформації здійснюється за допомогою стереотипів – своєрідних архетипних елементів, з яких і вибудовується культура етносу. Вони є сутністю механізму традицій, без них не може існувати жодна культура – як традиційна, так і сучасна [2].

Процеси глобалізації спричинили появу нового типу суспільства – інформаційно-технологічного, яке поступово знищує культурну різноманітність світу. А тому одним із основних завдань педагогіки є збереження національної культури та педагогіки.

Національні культури як системи цінностей видозмінюються відповідно до вимог глобалізації, внаслідок чого розвиваються кореневі системи культурних конфігурацій. Отже, збуваються висловлені О. Шпенглером і Х. Ортегою-і-Гассетом застереження про небезпеку регіональним і класовим культурам з боку так званої «масової культури».

М. Жулинський у виступі на V Міжнародному конгресі українців (2002 р.)

значав: «... проблема глобалізації вийшла на найвищу орбіту планетарної конфліктності, бо порушує найважливіше питання людства – перспективу світосистемності. Без рівноправного діалогу культур, без урахування духовного потенціалу і перспектив розвитку кожної цивілізації важко формувати ефективні механізми взаємодії суспільств в глобальному цивілізаційному поступі. Для нас, українців, формування державницького світогляду, опертого на патріотизм, на почуття національної гідності, національної гордості, на соціальну справедливість і загальнолюдську відповідальність за долю нашої планети, на духовність і моральність, є необхідною запорукою нашого цивілізаційного розвитку». На його думку, «... на основі рівноправного діалогу культур і цивілізацій можна виробити механізми взаємодії, діалогу й порозуміння в епоху глобалізації» [6, с. 6].

Тому максимальна увага має приділятися дослідницькій, науковій і пошуковій українознавчій роботі.

На заняттях з дисциплін українознавчого циклу слід розглядати та узагальнювати основні концепції, теорії, погляди, які впродовж двох останніх століть висувалися дослідниками для пояснення таких феноменів, як етногенез, культурогенез. Зважаючи на сучасний стан зарубіжної та вітчизняної науки, такий підхід найбільш оптимальний, він сприяє формуванню в молоді толерантного ставлення до різних думок, розвиткові творчого мислення та прагненню самостійно віднайти істину. Тому у підготовці до занять варто використовувати дослідження вітчизняних і зарубіжних учених різних напрямків і шкіл етнографії та етнології: Г. Андреева, Дж. Арона, А. Бабуріна, О. Боржковського, Ю. Бромля, Хв. Вовка, В. Даниленка, П. Ігнатенка, М. Грушевського, Л. Гумільова, Е. Дюркгейма, К. Леві-Строса, Ю. Липи, І. Огієнка, С. Павлюка, А. Пономарьова, О. Потебні, Б. Рибаківа, С. Сегеди, В. Скурагівського, Е. Тайлора, М. Тиводара, С. Токарева, Ю. Шилова та багатьох інших.

У процесі вивчення українознавства слід якомога більше уваги приділяти протиставленню української традиції новим глобалізаційним віянням. Особливої ваги набувають дослідження, що стосуються питань формування українського етносу. У першу чергу це стосується доіндоевропейської епохи, індоарійських, трипільських та скіфських часів, епохи формування Київської Русі, становлення Київської держави, надзвичайно важливо правдиво висвітлювати добу козаччини та боротьбу українського народу за незалежність. Адже на заняттях ми виховуємо не манкуртів, не людей без роду-племіні, а духовно, національно та політично розвинених особистостей.

На сьогодні в Україні існує проблема незбалансованості людського розвитку через суперечності, які є в самому суспільстві та істотно впливають на формування культурних потреб народу.

Отже, тільки система освіти, заснована на знанні та розумінні традиційної культури потреб дасть можливість мати високий людський потенціал, який впливатиме на якість формування культурних потреб. Тобто їх рівень та інтелектуальний потенціал суспільства є найважливішою складовою національного багатства, якісний зміст культурних потреб людини, широта й адаптація в суспільстві, прагнення до творчості, уміння вирішувати нестандартні завдання стають основою прогресу країни, її стійкості і безпеки.

Становлення, існування та розвиток народу неможливі без розвитку цілого комплексу, що складається з духовної та матеріальної культури. Адже культура – не просто галузь, яка надає послуги для задоволення культурних і творчих потреб народу, це сукупність усіх цінностей, створених працею і творчістю народу, це сукупність господарсько-культурного життя і побуту етносу в кожну з конкретних історичних епох. Це може стати предметом подальшого наукового пошуку.

Література:

1. Бондаренко Ю. Школа: проблеми ментальності та національної самосвідомості / Ю. Бондаренко, Є. Пасічник // Слово і час. – 1993. – № 6. – С. 70–77.
2. Будняк Д. Тріада: етнос – мова – культура слов'ян / Д. Будняк. – К.: Вид. дім Дмитра Бураго, 2003. – 132 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови: бл. 170000 сл. та словосполучень / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: Перун, 2001. – 1440 с.
4. Гіптерс З. В. Культурологічний словник-довідник / З. Гіптерс. – К.: ВД «Професіонал», 2006. – 328 с.
5. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
6. Жулинський М. Національні культури і проблеми глобалізації / М. Жулинський // Слово і Час. – 2002. – № 12. – С. 5–10.
7. Зиятдинова Ю. Е. Ноосфера культурних потребностей: соціокультурний феномен: автореферат дис. на соискание науч. степени доктора социологических наук: спец. 22.00.06 «Социология культуры, духовной жизни» / Ю. Е. Зиятдинова. – Майкоп, 2010. – 52 с.
8. Мойсеїв І. Храм української культури: (філософія семіосфери): посібн.-досл. / І. Мойсеїв; Всеукраїнський фольклорно-етнографічний центр «Рідна хата». – К., 1995. – 464 с.
9. Ніколова Н. І. Культурологія: культурогенез: навч. посіб. / Н. Ніколова, М. Чмихов. – К.: Видавничий дім «Скіф», 2012. – 440 с.
10. Павлюк С. «Величне твориться не одразу...» / Степан Павлюк // Берегиня. – 2000. – № 3. – С. 3–4.
11. Токар Л. К. Об'єкт і предмет українознавства / Л. Токар // Українознавство. – 2001. – № 1. – С. 117–130.
12. Кононенко П. П. Українська земля і люди у світовому часопросторі. Українці у світовій цивілізації та культурі / П. Кононенко // Українці у світовій цивілізації і культурі: Колективна українознавча монографія. – К.: НДІУ, 2008. – 372 с.
13. Українська культура: Лекції за редакцією Дмитра Антоновича / Упор. С. В. Ульяновська; Вст. ст. І. М. Дзюби; Перед. слово М. Антоновича; Додатки С. В. Ульяновської, В. І. Ульяновського. – К.: Либідь, 1993. – 592 с.
14. Юрій М. Ф. Етнологія: навчальний посібник / М. Ф. Юрій. – К.: Дакор, 2006. – 360 с.

Цыганок О. А.

**ФОРМИРОВАНИЕ ТРАДИЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ ПОТРЕБНОСТЕЙ УКРАИНЦЕВ
В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ УКРАИНОВЕДЕНИЯ**

В статье автор рассматривает украиноведение как целостную систему знаний о народе, его традиционной культуре, знаниях, быте, характере, этнической истории. Проанализированы понятия «культура», «потребности», «культурные потребности» личности и рассматриваются пути их формирования в процессе изучения украиноведения. Определены задачи образования в процессе формирования культурных потребностей и развития интеллектуального потенциала общества на основе украиноведения. Внимание уделяется духовным и культурным ценностям украинцев как важнейшим стабилизирующим факторам общественной жизни. Сделаны выводы о том, что в основе формирования традиционной культуры потребностей украинцев должны быть знания, полученные при изучении дисциплин украиноведческого цикла.

Ключевые слова: культура, традиционная культура, потребности, культурные потребности, украиноведение, формирование культуры потребностей.

Tsyhanok O. O.

FORMING OF TRADITIONAL CULTURE OF NEEDS OF UKRAINIAN PEOPLE IN THE PROCESS OF LEARNING OF SCIENCE ABOUT UKRAINE

The author of this article focuses her attention on spiritual and cultural values of Ukrainian people. The importance of creating of culture of needs on bases of Ukrainian traditions in process of studying of subjects of science about Ukraine cycle is proved. The attention is focused on role of culture, its development and functioning as a special way of life of ethnos, its worldview that gave reason to exist. The author lit up science about Ukraine as an integral system of knowledge about people, its traditional culture, knowledge, life, nature, ethnic history. The content of science about Ukraine while preparing students-philologists is emphasized. The essence of notion «Ukrainian culture» is explained. Such notions as «culture», «need», «cultural needs» of an individuality are analyzed and ways of their forming and formation while studying of science about Ukraine are shown.

Objectives of education in forming and formation of cultural needs and development of intellectual potential of society on basis of science about Ukraine are shown. All this is very important due to globalizational processes that have led to error of system of cultural configurations of nations and gradual destruction of cultural peculiarities and traditions.

It is summarized that basis of forming and formation of traditional Ukrainian culture needs usage of effective forms and methods of studying of science about Ukraine subjects.

Keywords: culture, traditional culture, needs, cultural needs, science about Ukraine, forming of culture of needs.

Рецензент: Моїсєєв С. О.